

הילדה אילת / קדיה מולודובסקי

בתוך: "פתחו את השער", הוצאת הקיבוץ המאוחד

(המדריך הופיע ב"מחרוזת", פרקי ספרות לבית הספר היסודי, מדריך למורה)

על השיר

לפנינו שיר המספר סיפור. זהו סיפור על ילדה משכונת עוני הנקרעת בין חובותיה לביתה לבין רצונה להשתעשע, עד אשר דמיונותיה ורצונה לשחק משתלטים עליה.

דמותה של אילת

הן תיאור הבית וסביבת מגוריה של אילת והן מעשיה (אילת אינה מדברת בשיר) מסבירים ומאירים את דמותה של הילדה. תהליך הוראת השיר צריך לאפשר את גיבוש המשמעות הן על-ידי בדיקת הפרטים המופיעים בשיר והן על-ידי התייחסותנו למבנה.

לשיר - ארבעה חלקים, בהתאם לניסיונותיה של אילת לברוח מן החולין של חייה אל עולם המשחק:

1. רצונה לשחק בחול.

2. רצונה לשחק עם האווזים.

3. רצונה לנדוד עם הציפורים.

4. בריחתה באמצעות הכפתורים.

כל אחד משלושה החלקים הראשונים בנוי בצורה כמעט סימטרית, והם דומים זה לזה. רק החלק הרביעי שונה במבנהו ובמשמעותו. העובדה שמבנה זה חוזר הן בתוכן והן בצורה החיצונית, מחזקת את הרושם של **מסגרת קבועה שאינה משתנה**. לדוגמה: בדברי האב חוזרת המילה "צריך" ואחריה פירוט הדברים שעל אילת לעשות. הדברים משתנים אך הכורח נשאר. **קביעות ושוני אלה יוצרים את התחושה של גל גואה שאין להתגבר עליו**.

החלק הרביעי מציין חריגה מהמסגרת :

א. הוא פותח במילה **פתאום**. במילה זו יש כעין הפתעה. אנו מצפים, שיחול שינוי באותה מסגרת נוקשה שהכרנו קודם לכן.

ב. בחלק זה לא צוטטו דברי האב, מפני ש"אילת אינה רוצה לשמוע". אין דבריו קוטעים את משחקה, אלא משחקה מתגבר למרות דבריו. הכפתורים קוראים בשמה ואילו בדברי האב שמה אף פעם אינו מופיע. בבית היא נדרשת לפעול, לעבוד, ואילו הכפתורים משתחווים לפניה. בקריאה בשם יש התייחסות אישית ובהשתחוויה יש יחס של כבוד. בתיאור הזה מורגש מאבק בין קריאתו של האב, לבין קריאתם של הכפתורים, והכפתורים מנצחים.

ג. ישנו הבדל באורך השורות בין סוף השיר ותחילתו. לרוב, השורות בשיר הן קצרות וקצובות, ואילו השורות הבאות - ארוכות :

"אבל אילת לא רוצה לשמוע, לא רוצה לשאת מפה רגליה

הגלגלים מצלצלים, קוראים בשמה, משתחווים אליה".

המשבר שמציינת אותו המילה "פתאום", מתממש בשורות אלו הן בתוכן והן במבנה החיצוני שלהן.

אורך השורות יוצר תחושה של המשכיות. רצוי, שהמורה תקרא שורות אלו בלי להפסיק באמצע, כדי ליצור תחושה של "עד כלות הנשימה" - אווירה של התרחקות. התרחקות זו החלה ב"אבל אילת לא רוצה לשמוע, לא רוצה לשאת מפה רגליה" והגיעה לשיאה ב"אילת הוי נוסעת למרחקים...".

אין התלמידים יכולים לעמוד על כל המשמעויות העולות מהטקסט הזה. על כן תבחר להמורה עניינים מספר, שבהם היא מבקשת למקד את הוראת השיר :

דברי ההורים אל הילדה קשים לא רק בתוכנם, אלא גם בטון שבו הם נאמרים. אין מובאים בשיר דברי האם, אך יודעים אנו שמדבריה "מצלצלים החלונות". האב מסיים את דבריו מדי פעם במשפט מאיים :
"... זכרי, כי מן הבית אגרשך הפעם...", ומוסיף לדבריו תנועה קשה : "בקורנסו מטיח".

השיר מבליט את חריפות דברי ההורים לאילת. בוודאי יהיו תלמידים שעקב "צדקנותם" יגנו את אילת בשל אי-רצונה לשמוע בקול אביה. עם זה, אפשר לחשוש שילדים אחרים יראו בהורים אנשים אכזריים.

כדאי לברר מדוע לא נשמעה אילת לאביה, אבל מאידך רצוי גם לדון בשאלה: מדוע אומרים ההורים בשיר, מה שהם אומרים.

הבנה דמותה של אילת עשויה לסייע גם לריכוך דמויות ההורים.

צריך להימנע מלמקד את הוראת השיר בקונפליקט שבין אילת לבין הוריה. **המסר המרכזי בשיר עשוי להיות, שהקונפליקט בין הילדה להוריה סיבתו איננה בכך שהוריה מתנכלים לה, אלא זו בעיה קיומית של מאבק בין אוריינטציות שונות כלפי צורכי החיים השונים, שהיכולת להיענות להם היא פונקציה של אישיות ושל מצבים משתנים.** מאבק בין הצורך להיות "תכליתיים", לעבוד, למלא חובות, לבין הצורך לשחק, התשוקה להיות משוחרר מעול וכד'. ההורים בשיר מבטאים גישה "תכליתית" זו, מאחר שהם רואים בה חובה חינוכית של הרגל לעול. ייתכן שרשימת החובות שהם מונים ב"צריך", לא כל כולה מוטלת דווקא על אילת, אלא זו מנייה של הפעולות שחייבים בהן בני-הבית כולם, ואילת נקראת להשתתף בהם.

ייתכן, שהילדה אילת הפנימה את דרישות המציאות. היא מרגישה את עצמת ה"צריך" וחשה שהיא צריכה לעזור, אך אינה מסוגלת לכך. ייתכן שכל קריאה לאילת לעשות משהו, כל "צריך", מרעידים גלים בנשמתה, המתרחבים והולכים ומקבלים ביטוי מוגבר (כאבן שזורקים למים והיא יוצרת גלים ההולכים ומתרחבים).

ייתכן ש"מצלצלים החלונות" - זהו הד רעידות נשמתה שלה, של אילת, "המוחזרים מן החלונות".

בין המשימות, שהאב דורש מאילת לבצע, ישנן:

"לקרוא מעט בטעם

לכתוב מעט בטעם"...

דברים אלה מראים, שהוא דואג גם ללימודיה. ייתכן מאוד שמבחינתה של אילת, אין הבדל בין החובות הללו לעבודות האחרות, אך לעניין הדיון בשאלת יחסו של האב למעשי אילת, חשובה עובדה זו.

בין שאר דבריו, אומר האב לילדה:

"הביתה חיש!

היום לא חג!"

היא מנסה לעשות את יומה לחג, כי קשה לה לשאת חולין זה של ביתה.

בעת הפגשת מורים עם השיר הושמעה טענה, שלא רצוי להביא יצירה זו לפני ילדים מרקע חברתי-כלכלי קשה. טענותיהם העיקריות של המתנגדים היו:

א. המציאות הקשה שבה חיה אילת, יחס הוריה אליה, העבודות שעליה לבצע, תיאור הפרוור וכד', דומים מאוד למצבם של תלמידים רבים בבתיהם.

ב. ה"מוצא" שמצאה אילת, השתחררותה מכבלי המציאות על-ידי בריחה מוחלטת אל עולם הדמיון, עלולה להצמיח אצל תלמידינו אלה אשליה של מציאת פתרון למצבם.

ייתכן שעל-ידי התמקדות במסר המרכזי של השיר - ולא בקונפליקט בין אילת לבין הוריה, ובהדגשת האוניברסאליות שבתחושת הלחץ שמעוררות דרישות המציאות, אפשר ללמד שיר זה גם בכיתה שבה התמידים באים מרק חברתי-כלכלי קשה, אך המורה היא שתשקול ותחליט האם תלמד יצירה זו בכיתתה. בהתבוננות בשיר, אפשר לראות גם עניינים נוספים:

* עמידה על התחושה שיוצר שם הילדה בשיר: אילת - אילה, אילת-השחר (אם אין התלמידים יודעים מהי אילת-השחר, יכולה המורה לספר).

הילדים ינסו להסביר מה מעניק שם זה לילדה (פעילות זו רצוי שתהיה **בתחילת** הוראה השיר) ומה מעניקה הילדה לשמה (פעילות זו רצוי שתהיה **בסוף** הוראת השיר).

במקור היידי שמה של הילדה הוא אולגה. בחירת השם, שנעשתה על-ידי המתרגם, העניקה לשיר משמעויות שלא היו לו במקורו.

בכל פעם שמוזכרת בשיר הילדה אילת נאמר, שיש לה שמשייה כחלחלת. השאלה היא, מה מקומה, תפקידה ומשמעותה של השמשייה בשיר.

שמשייה היא פריט של מותרות ובזה היא חורגת מהאווירה הכללית (אין זו אפילו מטרייה, אלא שמשייה, והדבר מובלט בעיקר על רקע מזג-האוויר בוורשה).

יש משהו משותף לשמשייה ולילדה:

א) צבעוניותן - הצבע הכחלחל של השמשייה ושערה האדמוני של אילת הם "כתמי צבע" - על רקע צבעי הביצה, העשן והפיח.

ב) תפקידה החשוב של השמשייה בחייה הפנימיים של הילדה:

"פותחת לה אילת

שמשייה כחלחלת

ובית לה וגג

ואווזים לה למשחק".

פתיחת השמשייה היא פעילות המקלה עליה את המעבר מעולם המציאות לעולם הדמיון. כדי לעבור לעולם הדמיון, היא זקוקה: (א) להסתרת המציאות (פורסת לה "שמים" מתחת לרקיע); (ב) לתחושת ביטחון, לתחושה של בית. הביטחון מקנה לה את השקט והפנאי הנחוצים למשחק.

אחת האפשרויות להבין את השיר, היא לבדוק את טיב משחקה ודמיונותיה של אילת. בכל פעם שהיא מתחילה לעבוד, יש משהו המעורר את דמיונה למשחק. בתחילה היא לשה עוגות בחול יחד עם חברותיה. זהו משחק רגיל של ילדה בת שש. אך הוריה מפסיקים את משחקה בתחילתו ואין היא באה על סיפוקה. העובדה, שאין נותנים לה לממש את תשוקתה למשחק, מגבירה את דמיונה.

בפעם אחרת, היא רוצה לנדוד עם האווזים. האווזים הם בעלי-חיים ממשיים שאפשר לנגוע בהם. אפשר לנדוד אתם. בפעם השלישית היא רוצה לנדוד עם הציפורים. גם הציפורים הן דבר טבעי, מוחשי, אך הרצון לנדוד אתן אינו יכול להתממש במציאות.

לבסוף היא משחקת בכפתורים. הכפתורים הם דבר ששייך לחיי היומיום בביתה, לעבודה שהוטלה עליה, אך דווקא הם מאפשרים לה את המעבר השלם ביותר אל עולם הדמיון.

הגירוים שמושכים את תשומת-לבה, הן האווזים והן הציפורים, הם גירוים שבתנועה. גם הכפתורים שהם עצמים, צורתם העגולה השתלטה בדמיונה על מהותם, וגם הם נעים. עובדה זו מצביעה על תשוקתה העזה לברוח ולהשתחרר מהמציאות שסביבה.

- רוצה אילת עם האווזים לנדוד...

- רוצה אילת עם הציפורים לנדוד...

- רוצה אילת ככה לעמוד (ביחס לכפתורים).

אין היא משחקת בכפתורים, היא מתבוננת בהם כבחיזיון הנערך למענה, אך אין הם נותנים לה מנוח. הם פונים אליה ואז היא נוסעת לא אתם, אלא באמצעותם.

* אם בודקים את הצבעוניות בשיר, רואים, שיש משהו משותף בין אילת לבין החוץ. בחוץ - אור לרוב, חול צהוב, צבעי האווזים הם לבן ואדום; הציפורים הן לבנות. הענן - כחול, תלתליה של אילת

אדומים כאש והשמייה כחלחלת. אין ציון צבעים בתיאור הבית, אך ברור מה הם: צבעי הביצה הם חום אפור, האב שחור מפית, העשן אפור וכד'. קדרות זו מבליטה את הבהירות שבילדה אילת. (לגבי צבע תלתליה של אילת, אפשר לשוחח בכיתה על התחושה שמעוררים תלתלים **כאש** - צבע, חום וכד').

הצעות להוראת השיר

קריאת השיר

רצוי לחזור ולקרוא אח השיר פעמים מספר. הן קצבו של השיר והן הסימטריות שבתוכנו מקלים מאוד על תפיסת מהותו. חשוב, שקריאתו הראשונה של השיר תהיה קריאתה של המורה. רצוי, שהקריאה תאפשר להבחין בקצב השונה בין אותם החלקים שבהם מתואר הפרוור, או נמסרים דברי האב וכד' - לבין החלקים המתארים את מעשיה של אילת.

רצוי לחלק הפקידים לקריאה בין התלמידים. הקריאה בתפקידים תאפשר להסב את קשבם של התלמידים לעובדה שבשיר נשמעים דבריו של אבא. נמסר טון דבריה של אימא, ואילו הילדה אילת אינה אומרת דבר. היא שותקה גם כאשר היא מצייתת לציווי של אביה וגם כאשר "היא אינה רוצה לשמוע". (כדאי לדון במשמעות השתיקות).

רצוי, שתלמידים שונים יקראו בקול את השיר, ובעיקר - את השורות המתארות את דברי האב ומשחקה של אילת. הקריאה תאפשר לתלמידים לחוש שאינטונציות שונות מבטאות אינטרפרטציות שונות של השיר.

* כדי לעמוד על משמעות הצבעים בשיר, אפשר לבקש מהתלמידים לצבוע את הדף בכתמי צבע בהתאם לצבעים המופיעים בשיר. אפשר לעשות זאת על-ידי חלוקה למוטיבים המופיעים בשיר, כגון: הפרוור, הילדה אילת ומשחקה. טכניקת כתמי הצבע מקילה על התלמידים שקשה להם לצייר דמויות וסיטואציות, ועם זה עשויה פעילות זו להשיג את מטרתה העיקרית. יהיה בוודאי הבדל אצל התלמידים השונים ביחס שבין כתמי הצבע הבהירים והקודרים.

* הסיפור שבשיר תם ולא נשלם. סוף השיר פתוח ומאפשר פרשנויות שונות. השאלה המתבקשת היא: האם נשאר אילת במציאות ישובה במקומה (והכפתורים בידיה או מסביבה), ואילו בדמיונה היא נוסעת לארץ לא-נודעת, או שהסיפור הוא סיפור אגדה על ילדה מסכנה המסתיים בטוב. על-פי הגיונו

הפנימי של השיר, נראית יותר האפשרות שאילת נשאר באופן פיזי בעולם המציאות, בעוד שבדמיונה היא מתרחקת והולכת. חשוב, שהתלמידים יבינו מהי היסחפות בדמיון ומה היא מעניקה למדמיין בתוך הרקע המציאותי.

* בשיר יש תיאור ריאליה, הרחוקה מהווי החיים של תלמידינו - החפצים בבית, העבודות שעל אילת לעשות. על המורה לבחור ולהסביר אותם השמות והמילים הדרושים להבנת התוכן, אולם אין צורך ללמדם בעקבות השיר. אם תראה המורה בכיתה את הסרט על הילדה אילת, תוכל לפתור רבות מהבעיות שמעוררת הריאליה הרחוקה. בסרט רואים התלמידים את האב השחור מפיח, את ארובת העשן, הקורנס, את שאיבת המים וכד'.

על הסרט "הילדה אילת"¹

לאחר שהילדים ילמדו את השיר וידונו במשמעויותיו, מומלץ להראות להם את הסרט "הילדה אילת", בבימויו של רם לוי. רצוי להדריך את "התבוננות" התלמידים בסרט: חשוב שהם יבינו שעניינים שונים בסרט הם פרי פרשנות של יוצריו, וכי סרט אינו מימושו ותרגומו המדויק של טקסט. אפשריות "הבנות שונות" בהתבוננות בטקסט וכן - העברתו של הטקסט למדיום אמנותי אחר.

השפעתו של הסרט עשויה להיות חזקה ומיידית בהשוואה לקריאה. כדי לאפשר לתלמידים להשתחרר מעט מהדומיננטיות של הסרט, ולעזור להם להבין שזוהי פרשנות של יוצריו, מוצע:

א. להקרין לאחר שהילדים קראו את השיר ודנו במשמעויותיו.

ב. לערוך פעילויות הכנה לצפייה בסרט, כמו:

1. הילדים יחשבו כיצד היו הם פותרים בעיות שונות. לדוגמה: לתאר כיצד נראית הילדה אילת; האם היא נסעה באמת ברכבת הכפתורים? וכו'.

2. אפשר להזמין את הילדים "להסריט" את השיר. פעילות זו יכולה להתבצע על-ידי תלמידים בודדים או בעבודת צוות. אפשר לנסות להדריך את התלמידים בשאלות, כגון: כיצד תיראה פתיחת הסרט?

---

¹ הסרט הופק על-ידי חברת "שדות" בבימויו של רם לוי. ניתן לשאלו במרכזיות הפדגוגיות ובמחלקת הקולנוע של המרכז לתרבות של ההסתדרות (סרט זה הוא אחד מתוך השבעה שהוכנו לפי השירים שבספר "פתחו את השער").

כיצד הוא יסתיים? כיצד ייראו אילת, הוריה, ביתה והחצר? כיצד מתארים הילדים את השילוב של קול עם תמונה, וכד'.

אפשר לבסס את העיון בטקסט השיר סביב פעילות זו, ואפשר לצמצמה כסיכום. בבתי-ספר שבהם יש מורות למוסיקה, לציור, לריתמיקה – כולן או אחת מהן - רצוי מאוד לשלבן בפעילות כזו, לאפשר לתלמידים להתייעץ אתן בגיבוש הצעותיהם. פעילויות אלה עשויות לתרום הן לעיון בטקסט והן להתבוננות בסרט.

פעילויות אלו נראות לנו חשובות על מנת למנוע השתלטות של פרשנות מסוימת על הקורא, או הצופה, ולאפשר ליצירת ספרות לחיות את חייה שלה גם לאחר שהתבוננו בסרט. מימושה של מגמה זו הוא איטי וממושך. יש להביא בחשבון שטיפוסים שונים של בני-אדם מגיבים כל אחד בדרכו על סוגי אמנות שונים. המילה פתוחה יותר לאסוציאציות ולפרשנות מאשר התרגום החזותי.

בהעברת הנושא המעוצב בשיר לסרט, מקבלים הבמאי ושאר חברי הצוות הכרעות, הן לגבי החלק המפורש בשיר והן לגבי המקומות הסתומים ("החללים") שבו. לשם הדגמה נעלה מספר עניינים, שבהם בולט יסוד הפרשנות:

- בשיר מתוארת אילת "עם תלתלים כאש". בסרט בחר הבמאי בילדה בעלת שיער חום גולש. ייתכן שהבמאי חש, ששיער גולש וחום מתאים יותר לאופייה של אילה. היום אומרים ש"גינגי זה אופיי" - אבל לא אופי המתאים לאילת שבשיר.
- פתיחת השמשייה בשיר היא פעילות המקלה על אילת את המעבר מעולם המציאות לעולם הדמיון. אך בסרט - פתוחה תמיד השמשייה בידיה של אילת. ייתכן שהבמאי לא עמד על חשיבות פתיחת השמשייה, אך ייתכן שהעדיף להשאיר אותה פתוחה, מפני שרצה להדגיש שאילת שונה תמיד מסביבתה. השמשייה הפתוחה יוצרת סביבה בועה כחלחלת - מהות חלומית מתמדת.
- בשיר - קשה יחסם של ההורים אל אילת. הקורא הנפגע מן הקשיות הזאת, עשוי לרכך בקריאתו את הטון שבו מושמעים הדברים, להוסיף בדמיונו מבט של הבנה בעיני ההורים וכד'. בסרט - ההורים נשמעים ונראים קשים מאוד. הבמאי השתדל להיות נאמן לרוחו של השיר. אך מכיוון שבניגוד לשיר, בסרט הדברים לא רק נשמעים, אלא גם נראים, זה עלול להשפיע קשה מדיי על חלק מן המתבוננים.

בסרט ישנם עניינים נוספים שאינם שונים מאלה שבשיר, אך בשיר הם מובלעים ואילו הסרט מדגיש אותם:

- הבעת פניה של אילת בסרט איננה של ילדה אומללה. להיפך, יש איזו שלמות של "שמירה" על נפשה, כשהיא בבית, ולעומת זה פתיחות רבה ומזיגה עם החוץ - כשהיא יוצאת.
- בשיר מתואר כיצד מפסיק האב את משחקה של אילת אך אין תיאור, כיצד עוזבת אילת את משחקה ושבה הביתה. בסרט מדגיש הבמאי את ההדרגתיות ביכולתה להשתחרר מעולמה הדמיוני ולחזור אל המציאות. לקריאתו הראשונה של האב היא נענית מיד, אך כשהסיטואציה הזו חוזרת, הולך ומתארך משחקה עד הניתוק המוחלט מהמציאות.

השוואה בין השיר "הילדה אילת" לבין השיר "גלגוליו של מעיל"

* שני השירים לקוחים מתוך הספר "פתחו את השער" מאת קדיה מולודובסקי. רצוי, שהמורה תלמד תחילה כל שיר לעצמו, ואם ברצונה לערוך השוואה ביניהם, ראוי שהשוואה זו תיערך לאחר הוראת שני השירים.

מגמת ההשוואה - להבליט אחיחודו של כל אחד מהם.

בשיר "הילדה אילת", האווירה היא טראגית. המציאות המתוארת בשיר לוחצת על הילדה בעוצמה שאין היא יכולה לעמוד בה - ועל כן היא בורחת אל הדמיון.

בשיר "גלגוליו של מעיל", האווירה - הומוריסטית.

בשני השירים הרקע המתואר הוא - תנאי עוני. בשיר "הילדה אילת" העוני מחריף את הבעיה המבוטאת בשיר, אך אינו יוצר אותה. הגורם הקובע בשיר זה הוא מבנה נפשה של ילדה זו (דמויות כאלו צומחות בבל רקע). עיון מפורט יותר בעניין הזה הובא בסעיפים הקודמים.

ב"גלגוליו של מעיל", העוני יוצר את הבעיה. אך בשני השירים המסר המרכזי, אינו מעוגן ברקע המתואר, אלא בדרך שבה פועלות הדמויות על רקע זה.

בשיר "גלגוליו של מעיל", חשובה בעיקר התייחסות בני המשפחה אל הקורה להם: הדרך שבה הם מגיבים על התבלות המעיל (הרי אצל כל אדם מכל רקע שהוא, עלול משהו להיקרע, להישבר וכד'),

מצביעה על היכולת להרגיש בו-זמנית כאב וכעס על מה שהתרחש וגם להבין את הדברים, וכתוצאה מכך לסלוח. תבונות אלה אופייניות לכל ראייה הומוריסטית.

* יש דמיון במבנה השירים; בכל שיר ישנם יסודות חוזרים ויסודות משתנים. חזרות אלו מזמינות את התלמידים להצטרף לקריאה השיר, מאפשרות לחוש את קצבו, מקלות על התלמידים להפנים את המסר (על תוכנם של החלקים החוזרים והמשתנים, ראי בסעיפים המפרטים יותר את מבנהו של כל שיר).